

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Кляцький В.В., аспірант кафедри конституційного і муніципального права
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена питанням конституційно-правового регулювання засад місцевого самоврядування в Литовській Республіці. Наголошується на необхідності врахування як позитивного, так і негативного досвіду.

Відзначено, що саме незначна, у порівнянні з Україною, територія Литви дозволила напрацювати оптимальні показники утворення, зміни меж та ліквідації муніципалітетів. На даному етапі реформування місцевого самоврядування в Україні слід врахувати їх, проте не обмежуватися ними. Крім того, питання щодо показників слід розглядати більш розширено, оскільки для мети утворення муніципалітетів, цих показників можливо і достатньо, але для забезпечення економічною спроможності може не вистачити.

У статті звернено увагу на те, що Конституція Литви зазнала змін щодо місцевого самоврядування наділивши громади обирати мерів шляхом прямих виборів і в результаті було розширення системи органів місцевого самоврядування на конституційному рівні. Зміни 2022 року також передбачають обмеження пасивного виборчого права для осіб, які проходять фактичну військову або альтернативну службу, а також офіцери, сержанти та резервісти системи національної оборони, поліції та внутрішньої служби, оплачувані посадові особи інших воєнізованих та безпекових служб, які не пішли в запас.

Зроблено висновок, що Конституція Литви є досить лаконічною в питаннях визначення засад місцевого самоврядування, проте закріплює наступні ключові положення, що забезпечують функціонування даного виду публічної влади: систему інститутів місцевого самоврядування (інститут муніципальних рад, їх виконавчих органів та голів (мерів)); ключові засади здійснення місцевого самоврядування; гарантії здійснення місцевого самоврядування, зокрема, матеріально-фінансові гарантії місцевого самоврядування, принцип судового захисту місцевого самоврядування та ін.

Основний Закон проголошує право на місцеве самоврядування та перелічує суб'єктів через які дане право реалізується. Також, відзначено право громадян та інших постійних жителів муніципалітету брати участь у муніципальних виборах.

У статті виокремлено ключові засади місцевого самоврядування, що свідчать про демократизм та децентралізацію: самостійність здійснення місцевого самоврядування в межах законів та Конституції; право судового захисту права на місцеве самоврядування; проголошення сприяння розвитку місцевого самоврядування, як основи розвитку демократичної держави; виборний порядок формування муніципальних рад та голів (мерів); наявність муніципальних бюджетів; законодавчо визначені критерії утворення, ліквідації та зміни меж муніципалітетів; закріплення принципу субсидіарності.

Ключові слова: місцеве самоврядування, демократія, децентралізація, конституційна реформа, муніципалітет.

In the article, the author reveals the issues of constitutional and legal regulation of the foundations of local self-government in the Republic of Lithuania. The need to take into account both positive and negative experience is emphasized.

It is noted that it is the small, in comparison with Ukraine, territory of Lithuania that allowed to develop optimal indicators of the formation, change of borders and liquidation of municipalities. At this stage of the reform of local self-government in Ukraine, they should be taken into account, but not limited to them. In addition, the issue of indicators should be considered more broadly, since for the purpose of forming municipalities, these indicators may be sufficient, but may not be enough to ensure economic viability.

The article draws attention to the fact that the Constitution of Lithuania has undergone changes in relation to local self-government, granting communities the right to elect mayors through direct elections, and as a result, the system of local self-government bodies at the constitutional level has been expanded. The 2022 amendments also provide for restrictions on the passive right to vote for persons undergoing actual military or alternative service, as well as officers, sergeants and reservists of the national defense system, police and internal service, paid officials of other paramilitary and security services who have not gone into the reserve.

It was concluded that the Constitution of Lithuania is quite concise in determining the principles of local self-government, but it enshrines the following key provisions that ensure the functioning of this type of public authority: a system of local self-government institutions (the institution of municipal councils, their executive bodies and heads (mayors)); key principles of local self-government; guarantees for the implementation of local self-government, in particular, material and financial guarantees of local self-government, the principle of judicial protection of local self-government, etc.

The Basic Law proclaims the right to local self-government and lists the entities through which this right is exercised. Also, the right of citizens and other permanent residents of the municipality to participate in municipal elections is noted.

The article highlights the key principles of local self-government, which testify to democracy and decentralization: the independence of local self-government within the framework of laws and the Constitution; the right to judicial protection of the right to local self-government; the proclamation of promotion of the development of local self-government as the basis for the development of a democratic state; the electoral procedure for the formation of municipal councils and chairmen (mayors); the presence of municipal budgets; legislatively defined criteria for the formation, liquidation and change of municipal boundaries; consolidation of the principle of subsidiarity.

Key words: local self-government, democracy, decentralization, constitutional reform, municipality.

Місцеве самоврядування розглядається як ознака сучасної демократичної держави та вимагає децентралізації території, повноважень та бюджетів. Для України досвід Литви як пострадянської держави, що є членом Європейського Союзу представляє надзвичайний інтерес, особливо в аспектів євроінтеграції та післявоєнного відновлення.

О. Петришин наголошує важливість порівняльних юридично-наукових досліджень державотворчих процесів через адаптацію досвіду зарубіжних держав. При цьому, на нашу думку, однаково важливим є як позитивний, так і негативний досвід. За нетривалий досвід сучасної неза-

лежної державності України та Литви, спостерігається значний нормативний та системний розрив між державами в контексті існуючих систем місцевого самоврядування та їх взаємодії з державними органами влади [1, с. 195].

У 2000 році було внесено зміни до Закону Литви «Про місцеве самоврядування». Він відобразив фундаментальні зміни щодо ролі та значення принципу місцевого самоврядування. Перш за все, сприяння розвитку місцевого самоврядування, як основи розвитку демократичної держави (ст. 1). Саме у цій редакції стаття діє сьогодні, що свідчить про подальшу підтримку обраного курсу [2, с. 284].

Питання конституційно-правового статусу місцевого самоврядування Литовської Республіки ставали предметом дослідження багатьох українських вчених, зокрема, окремі питання розкривають Є. Бородін [3], О. Петришин [1, 4], О. Чернеженко, В. Федоренко [5], П. Чорнопиский [6] та ін. О. Чернеженко та В. Федоренко відзначають, що муніципальна реформа в Литві включала поновлення національної державності та декомунізації, а перші прийняті закони щодо організації місцевого самоврядування не відзначалися істотними змінами. Водночас, вчені звертають увагу на істотний вплив Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року на реформу місцевого самоврядування [5, с. 161–163]. Вчені Литовської Республіки, – Д. Шапарнієне (D. Šaparnienė), А. Лазаускене (A. Lazauskienė), О. Мейєре (O. Mejerė) та В. Юкнявичене (V. Juknevičienė), провели ґрунтовне дослідження місцевого самоврядування Литви, проте їх праця не включає порівняльно-правової характеристики статусу місцевого самоврядування України та Литви [2].

Крім того, з огляду на стрімкі зміни суспільно-політичного життя та зміни законодавства Литовської Республіки, питання конституційно-правових основ місцевого самоврядування потребують подальшого вивчення, особливо в аспекті удосконалення місцевого самоврядування в Україні.

Метою статті є розкриття конституційно-правових засад місцевого самоврядування в Литовській Республіці.

Литва складається з 60 місцевих органів влади або муніципалітетів. На конституційному рівні закріплено основи місцевого самоврядування, діє спеціальний Закон Литви «Про місцеве самоврядування». Європейська хартія місцевого самоврядування була підписана у 1996 році та ратифікована в 1999 році без застережень [2, с. 277].

О. Петришин, відзначає відмінності литовської моделі від латвійської, зазначаючи, що Конституція Литви, приділяє значну увагу місцевому самоврядуванню. На рівні Конституції закріплено виборний порядок формування органів місцевого самоврядування, визначено, хто має право голосувати, передбачено створення виконавчих органів, підзвітних державі та її народу. Також Основний закон наділяє органи місцевого самоврядування повноваженнями діяти вільно й незалежно в межах Конституції й законодавства з метою виконання законів і впровадження рішень уряду [1, с. 196].

Якщо точніше, то Конституція Литовської Республіки включає окрему Главу 10 під назвою «Місьцеве самоврядування та управління». У травні 2022 року Конституція зазнала змін, що також вплинуло на положення щодо місцевого самоврядування. Зокрема, доповнено конституційну систему органів місцевого самоврядування муніципальними головами (мерами), хоча до цього згадувалися лише муніципальні ради та їх виконавчі органи. Зокрема, ст. 119 Конституції передбачає, що право на самоврядування гарантується адміністративним одиницям державної території, передбаченим законом. Воно реалізується через муніципальні ради та муніципальних голів [7]. Важливо відзначити, що мер став обиратися шляхом прямих виборів, тоді як раніше обирався радою.

Громадяни Литовської Республіки та інші постійні жителі адміністративної одиниці як члени муніципальних рад, обирають муніципальних голів (мерів) строком чотири роки. Цим правом наділені громадянами та інші постійні жителі адміністративної одиниці на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Також передбачено, що порядок організації та діяльності органів самоврядування визначається законом [7].

Передбачено гарантії місцевого самоврядування. Зокрема, відповідно до статті 120 Конституції, держава підтримує муніципалітети. Муніципалітети діють вільно та незалежно відповідно до компетенції, визначеної Кон-

ституцією та законами. Все це означає з одного боку підтримку з боку держави, а з другого – невтручання у законну діяльність органів місцевого самоврядування.

Закладає Конституція Литви матеріально-фінансові основи місцевого самоврядування. Органам місцевого самоврядування Конституцією надані повноваження складати й затверджувати власні бюджети, а також установлювати систему доходів та зборів, податків і мит для фінансування своїх бюджетів [1, с. 196]. Є згадка в Конституції і про місцеві бюджети. Розділ XI «Фінанси та державний бюджет» передбачає, що бюджетна система Литви складається з незалежного державного бюджету Литовської Республіки, а також незалежних бюджетів місцевих самоврядувань (ст. 127). У статті 121 Конституції визначається повноваження муніципалітетів у сфері бюджету, податків та зборів. При цьому, не конкретизується який саме орган здійснює повноваження щодо бюджету. Відповідно до цієї статті муніципалітети розробляють та затверджують власні бюджети. Проте прямо вказано, що муніципальні ради мають право встановлювати місцеві збори в межах та порядку, передбачених законом, муніципальні ради можуть передбачати пільги з податків та зборів, але за рахунок свого бюджету [7].

Відповідно до основного закону Литви самоврядні одиниці можуть звертатись у литовські суди, якщо їх права порушуються [1, с. 197]. Важливою конституційною гарантією виступає право на звернення до суду як муніципальних рад, так і мерів муніципалітетів. У статті 122 Конституції зазначено, що муніципальні ради та мери муніципалітетів мають право звертатися до суду з позовом про порушення своїх прав. Дана стаття теж зазнала змін у 2022 році, які пов'язані із закріпленням інституту мера на конституційному рівні [7]. Отже, дана стаття доповнення повноваженнями мера звертатися до суду у випадку порушення його прав. Тут слід уточнити, що йдеться про повноваження щодо здійснення місцевого самоврядування.

Наступний аспект, що отримав конституційне закріплення це питання контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та система місцевих органів управління. Стаття 123 передбачає, що у вищих адміністративних одиницях Уряд організовує управління відповідно до процедури, встановленої законом. Представники, призначені Урядом, контролюють дотримання муніципалітетами Конституції та законів, а також виконання ними рішень Уряду. Повноваження представника уряду та порядок їх виконання визначаються законом. У випадках та процедурах, передбачених законом, Сейм може тимчасово запровадити пряме управління на території муніципалітету [7]. Отже, йдеться про нагляд та контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування та пов'язаний з ними інститут прямого управління, який розглядається в Україні як можливий варіант конституційної реформи щодо децентралізації.

Завершуються положення щодо місцевого самоврядування Глави 10 «Місьцеве самоврядування та управління» врегулюванням права на оскарження актів органів місцевого самоврядування. Загалом передбачено, що акти або дії муніципальних рад та муніципальних голів, що порушують права громадян або організацій, можуть бути оскаржені до суду (ст. 124). Дана стаття теж зазнала змін у 2022 році [7].

Особливої уваги заслуговує конституційне обмеження права бути депутатом місцевої ради та мером, що запроваджено у 2022 році. Особи, які проходять фактичну військову або альтернативну службу, а також офіцери, сержанти та резервісти системи національної оборони, поліції та внутрішньої служби, оплачувані посадові особи інших воєнізованих та безпекових служб, які не пішли в запас, не можуть бути членами Сейму, членами муніципальних рад та мерами муніципалітетів. Вони не можуть

обіймати виборні або призначені посади на державній цивільній службі, брати участь у діяльності політичних партій та політичних організацій (с. 141).

Також на конституційному рівні у 2022 році врегульовано питання обмеження проведення чергових виборів у випадках воєнних дій. Отже, зазначені зміни направлені на усунення прогалин і викликані повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України у лютому 2022 року. Зокрема, стаття 143 передбачає, що якщо під час воєнних дій необхідно провести чергові вибори, Сейм або Президент Республіки приймає рішення про продовження повноважень Сейму, Президента Республіки або муніципальних рад та муніципальних голів. У цьому випадку вибори мають бути проведені не пізніше трьох місяців після закінчення війни.

Відповідно до п.12 статті 67 Конституції, Сейм призначає вибори до муніципальних рад та муніципальних голів [7].

Закон Литви «Про місцеве самоврядування» (в ред. 2022 р.) [8] у ст. 4 визначає систему принципів місцевого самоврядування. Деякі з них є близькими чи навіть тотожними тим, які передбачено у ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [9]. Так, Закон Литви закріплює знайомі українському законодавству принципи законності, гласності та прозорості діяльності, відповідальності перед муніципальною громадою мера та муніципальної ради, узгодженість інтересів муніципалітетів і держави та ін. Проте, є згадки про принципи, які у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» не згадуються: субсидіарності, узгодження інтересів муніципальної громади та окремих мешканців муніципалітету. Рішення, прийняті муніципальними установами в інтересах муніципальної громади, не повинні порушувати гарантовані законом права окремих жителів; реагування на думку мешканців муніципалітету. Інші принципи більшою чи меншою мірою закріплені в українському законодавстві. При цьому, слід застеретти від висновків, що принципи, що виокремлені законодавцем у статті закону під назвою «принципи» це виключний перелік. Слід системно оцінювати закон, оскільки, наприклад, тільки такий підхід дає можливість зробити висновок, що принцип реагування на думку мешканців муніципалітету, хоч прямо і не згаданий у ст. 4 Закону України, проте обов'язок брати до уваги думку територіальної громади за результатами місцевого референдуму, зборів громадян, громадських слухань та інших форм участі все ж передбачено. Отже, ми не можемо стверджувати, що даний принцип відсутній у законодавстві України.

Однак, на рівні Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» принцип субсидіарності не закріплено. П. Чорнопиский на основі аналізу реформи місцевого самоврядування Литви та Грузії робить висновок, що децентралізація здійснюється на основі принципу субсидіарності. При цьому вчений дещо звужено розкриває його зміст, акцентуючи увагу на тому, що стратегічні напрями реформування місцевого самоврядування розроблялися центральними органами влади, а їх деталізація та впровадження покладалися чи делегувалися муніципалітетам [6, с. 291]. Згідно із законодавством Литви, принцип субсидіарності є принципом на якому ґрунтується місцеве самоврядування.

Істотний акцент у визначенні принципів місцевого самоврядування Литви зроблено на інститути партисипативної демократії. Закон Литви «Про місцеве самоврядування» не обмежується проголошеннями про реагування на думку мешканців муніципалітету чи закріпленням принципу участі жителів муніципалітету в управлінні муніципальними справами, які згадано у ст. 4 цього Закону. У продовження цього передбачено, що муніципалітети інформують місцевих жителів про свою діяльність, проекти рішень, прийняті рішення та створюють умови

для безпосередньої участі місцевих жителів у плануванні та реалізації муніципальних рішень. Крім, того, муніципальні установи та установи зобов'язані в установленому законами порядку оцінювати та реагувати на пропозиції, що подаються ними жителям муніципалітету або їх представникам, в обґрунтований спосіб (ст. 4).

Також Закон включає Розділ IX під назвою «Участь місцевих жителів в управлінні муніципальними справами», яким муніципалітет створює умови для участі місцевих жителів в управлінні муніципальними справами: інформування (ст. 43); консультації (ст. 44); оцінювання та оприлюднення результатів консультацій з місцевими жителями; залучення місцевих жителів до прийняття рішень (ст. 42) [8].

Під муніципалітетом, згідно із Законом Литви «Про місцеве самоврядування» слід розуміти адміністративну одиницю території держави, встановлена Законом про адміністративні одиниці території Литовської Республіки та їх межі, громада якої має право самоврядування, гарантоване Конституцією Литовської Республіки, що реалізується через Кодекс виборів постійних жителів адміністративної одиниці державної території, згідно з яким муніципальна рада та мер муніципалітету обираються. Муніципалітет є публічною юридичною особою (п. 6 ст. 3) [8].

До суб'єктів місцевого самоврядування, що перелічено на рівні Конституції Литви (муніципальна рада, виконавчий орган та мер) Закон Литви «Про місцеве самоврядування» додає наступних: муніципальну громаду (постійні мешканці муніципалітету, які пов'язані з суб'єктами муніципального управління спільними громадськими потребами, інтересами та правовідносинами муніципалітету), централізовану службу внутрішнього аудиту муніципалітету, муніципальну контрольно-ревізійну службу (муніципальна бюджетна установа, яка здійснює нагляд за законним, ефективним, економічним та ефективним управлінням та використанням комунального та державного майна, що перебуває у віданні на праві довірчої власності, а також за використанням коштів муніципального бюджету та інших грошових ресурсів); підприємство, що перебуває у комунальній власності; конференція старійшин (старост); старійшина (староста) (п.п. 6, 8, 11, 20, 21 ст. 3) [8].

Регуляція захисту меж місцевих органів влади встановлена двома законами: Законом Литовської Республіки «Про місцеве самоврядування» та Законом «Про адміністративно-територіальні одиниці та їх межі» [8; 10]. Муніципалітети створюються, а існуючі муніципалітети ліквіднуються, а межі їх територій та центрів встановлюються та змінюються Сеймом Литовської Республіки за рекомендацією Уряду Литовської Республіки. Уряд Литовської Республіки готує та подає до Сейму документи щодо створення нових муніципалітетів та встановлення меж їх територій, якщо в результаті місцевого опитування населення муніципалітету, що створюється, за участю понад половини жителів муніципалітету, які мали право брати участь в опитуванні, понад половина тих, хто взяв участь, проголосували за створення нового муніципалітету. Існують спеціальні критерії для створення нових муніципалітетів, встановлені Законом «Про адміністративно-територіальні одиниці та їх межі» (1994, № I-558) [10]: 1) щонайменше 20 відсотків муніципального бюджету без асигнувань з державного бюджету, що надаються муніципальним бюджетам, складаються з податку на прибуток фізичних осіб цієї території; 2) загальна кількість жителів муніципалітету має бути не менше 10 000; 3) кількість мешканців центру муніципалітету була б не меншою за 3000; 4) центр муніципалітету знаходився б на відстані 20 км або далі від найближчого існуючого центру муніципалітету; 5) муніципалітет повинен мати межі щонайменше з двома муніципалітетами (ст. 7) [2, с. 295]. Основними критеріями для утворення муніципалітету є його готовність до управління та підтримки навколишнього серед-

овища, комунального господарства, надання послуг жителям та виконання інших функцій, передбачених Законом Литовської Республіки «Про місцеве самоврядування» (ст. 2). Під час подання до Сейму документів щодо створення нових муніципалітетів та встановлення їх меж Уряд також враховує думки муніципальних рад, межі території яких мають бути змінені, а також думку мешканців нового муніципалітету (ст. 7) [10].

Саме незначна, у порівнянні з Україною, територія Литви дозволила напрацювати оптимальні показники утворення, зміну меж та ліквідації муніципалітетів. На даному етапі реформування місцевого самоврядування в Україні слід врахувати їх, проте не обмежуватися ними. Крім того, питання щодо показників слід розглядати більш розширено, оскільки для мети утворення муніципалітетів, цих показників можливо і достатньо, але для забезпечення економічною спроможності може не вистачити.

С. Серьогіна справедливо відзначає, що досі Україна має коротку історію децентралізації повноважень до органів місцевого самоврядування. Сьогодні органи місцевого самоврядування беруть на себе все більше відповідальності, більше керівних функцій у межах своєї юрисдикції, через них формуються місцеві пріоритети. Рішення про те, куди виділяти відповідні обсяги фінансових ресурсів, також делегуються їм. Наголошується на тому, що варто завжди пам'ятати, що місцеве самоврядування – це не «найнижчий» рівень управління, а найбільш наближений до людей [11, с. 300, 301].

Для України, в аспекті завершення конституційної та муніципальної реформ, важливим є інститут прямого управління та контролю за органами місцевого самоврядування Литви. Питання запозичення досвіду Литовської Республіки у сфері місцевого самоврядування Україною є перспективним напрямом подальших досліджень.

Висновки. Конституція Литви зазнала змін щодо місцевого самоврядування наділивши громади обирати мерів

шляхом прямих виборів і в результаті було розширення системи органів місцевого самоврядування на конституційному рівні. Зміни 2022 року також передбачають обмеження пасивного виборчого права для осіб, які проходять фактичну військову або альтернативну службу, а також офіцери, сержанти та резервісти системи національної оборони, поліції та внутрішньої служби, оплачувані посадові особи інших воєнізованих та безпекових служб, які не пішли в запас.

Конституція Литви є досить лаконічною в питаннях визначення засад місцевого самоврядування, проте закріплює наступні ключові положення, що забезпечують функціонування даного виду публічної влади: систему інститутів місцевого самоврядування (інститут муніципальних рад, їх виконавчих органів та голів (мерів)); ключові засади здійснення місцевого самоврядування; гарантії здійснення місцевого самоврядування, зокрема, матеріально-фінансові гарантії місцевого самоврядування, принцип судового захисту місцевого самоврядування та ін.

Основний Закон проголошує право на місцеве самоврядування та перелічує суб'єктів через які дане право реалізується. Також, відзначено право громадян та інших постійних жителів муніципалітету брати участь у муніципальних виборах.

До ключових засад місцевого самоврядування, що свідчать про демократизм та децентралізацію, слід віднести наступні: самостійність здійснення місцевого самоврядування в межах законів та Конституції; право судового захисту права на місцеве самоврядування; проголошення сприяння розвитку місцевого самоврядування, як основи розвитку демократичної держави; виборний порядок формування муніципальних рад та голів (мерів); наявність муніципальних бюджетів; законодавчо визначені критерії утворення, ліквідації та зміни меж муніципалітетів; закріплення принципу субсидіарності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петришин О. В. Розвиток місцевого самоврядування в Литовській республіці в постокупаційний період: досвід для України. *Юридичний вісник. Одеса : Гельветика*. 2020. № 2. С. 195–206. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d38c054f-27f9-4061-86d4-35688275645b/content>
2. Saparniene D., Lazauskienė A., Mejere O. & Juknevičienė V. Local Self-Government in Lithuania / Local Self-Government in Europe. 2021. P. 277–324. URL: <https://doi.org/10.4335/978-961-7124-00-2>
3. Бородин Є. І. Досвід нормативно-правового регулювання місцевого самоврядування в зарубіжних країнах. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 11–12. С. 31–38. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/124/124/>
4. Петришин О. Система місцевого самоврядування в Литві: перспективи використання досвіду в контексті муніципальної реформи в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 265–271. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/iloverpdf_com-265-271.pdf
5. Федоренко В.Л., Чернеженко О.М. Конституційні моделі місцевого самоврядування державах-учасницях ЄС, Швейцарії та України: монограф.; за ред. В.Л. Федоренка. Київ: Видавництво «Ліра», 2017. 288.
6. Чернопиский П. Б. Конституційні реформи в Литві і Грузії у сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади як приклад для України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 282–293. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2df4714-4721-4347-866b-196d8c3d5ce4/content>
7. Constitution Of The Republic Of Lithuania (Approved by the citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum on 25 October 1992) (as amended by 20 March 2003, No. IX-1379). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.211295&category=TAD>
8. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas 1994 m. liepos 7 d. Nr. I-533. URL: <https://www.infolex.lt/ta/65125#>
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (в ред. від 05.03.2025, підстава – 4080-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n51>
10. On The Territorial Administrative Units And Their Boundaries: Republic Of Lithuania Law, 19 July 1994 – No I-558 (As last amended on 30 March 2010 – № XI-709). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.374897?jfwid=->
11. Серьогіна С.Г. Роль місцевого самоврядування в реалізації цілей сталого розвитку. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (Запоріжжя – Львів – Одеса – Ужгород – Харків – Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 298–302.